

ISSN 2616-678X

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің

ХАБАРШЫСЫ

ВЕСТНИК

Евразийского национального
университета имени Л.Н. Гумилева

BULLETIN

of the L.N. Gumilyov
Eurasian National University

ФИЛОЛОГИЯ сериясы

Серия **ФИЛОЛОГИЯ**

PHILOLOGY Series

№2 (123) / 2018

1995 жылдан бастап шығады

Издается с 1995 года

Founded in 1995

Жылына 4 рет шығады

Выходит 4 раза в год

Published 4 times a year

Астана, 2018

Astana, 2018

Бас редакторы **Дихан Қамзабекұлы**
филология ғылымдарының докторы, проф. (Қазақстан)

Бас редактордың орынбасары **Шолпан Жарқынбекова**
филология ғылымдарының докторы, проф. (Қазақстан)

Редакция алқасы

Аскер оғлы Рамиз	ф.ғ.д., проф. (Әзербайжан)
Ақматалиев Абдылдажан	ф.ғ.д., проф. (Қырғызстан)
Бахтикиреева Улданай	ф.ғ.д., проф. (Ресей)
Беженару Людмила	ф.ғ.д. проф. (Румыния)
Бейсембаева Жанаргүл	ф.ғ.к., (Қазақстан)
Біжкенова Айгүл	ф.ғ.д., проф. (Қазақстан)
Жақыпов Жантас	ф.ғ.д., проф. (Қазақстан)
Журавлева Евгения	ф.ғ.д., проф. (Қазақстан)
Жаң Динжиң	PhD, проф. (Қытай)
Ескеева Мағрипа	ф.ғ.д., проф. (Қазақстан)
Ержласун Гүлжанат	PhD, ассос. проф. (Түркия)
Қасқабасов Сейіт	ф.ғ.д., проф. (Қазақстан)
Негимов Серік	ф.ғ.д., проф. (Қазақстан)
Нұрғали Қадиша	ф.ғ.д., проф. (Қазақстан)
Нуриева Фануза	ф.ғ.д., проф. (РФ, Татарстан)
Райхл Карл	ф.ғ.д., проф. (Германия)
Рахманов Носимхан	ф.ғ.д., проф. (Өзбекстан)
Риверс Уильям Патрик	PhD, проф. (АҚШ)
Сәтенова Серікгүл	ф.ғ.д. проф. (Қазақстан)
Султанов Казбек	ф.ғ.д., проф. (Ресей)
Тәжібаева Сәуле	ф.ғ.д., проф. (Қазақстан)
Хисамитдинова Фирдаус	ф.ғ.д., проф. (РФ, Башқұртстан)
Чернявская Валерия	ф.ғ.д., проф. (Ресей)
Шәріп Амантай	ф.ғ.д., проф. (Қазақстан)
Шәріпова Гүлбану	ф.ғ.к., қауымд. проф. (Қазақстан)
Экиджи Метин	PhD, проф. (Түркия)
Янковский Генрих	PhD, проф. (Польша)

Редакцияның мекенжайы: 010008, Қазақстан, Астана қ., Сатпаев к-сі, 2, 408 б.

Тел.: (7172) 709-500 (ішкі 31413)

E-mail: vest_phil@enu.kz

Жауапты редактор, компьютерде беттеген Құрманғалиев Ілияс

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің хабаршысы. ФИЛОЛОГИЯ сериясы

Меншіктенуші: ҚР БжҒМ «Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті» ШЖҚ РМК

ҚР Ақпарат және коммуникациялар министрлігінде 27.03.2018 ж. №16996-Ж тіркеу куәлігімен тіркелген.

Мерзімділігі: жылына 4 рет.

Тиражы: 35 дана

Типографияның мекенжайы: 010008, Қазақстан, Астана қ., Қажымұқан к-сі, 12/1, тел.: (7172)709-500 (ішкі 31413)

© Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті

Editor-in-Chief **Dihan Kamzabekuly**
Doctor of philology, Prof. (Kazakhstan)

Deputy Editor-in-Chief **Zharkynbekova Sholpan**
Doctor of philology, Prof. (Kazakhstan)

Editorial board

Asker ogly Ramiz	Doctor of philology, Prof. (Azerbaijan)
Akmataliyev Abdildajan	Doctor of philology, Prof. (Kyrgyzstan)
Bakhtikireeva Uldanai	Doctor of philology, Prof (Russia)
Beisembayeva Zhanargul	Can. of philology, (Kazakhstan)
Bezhenaru Lyudmila	Doctor of philology, Prof (Romania)
Bizhkenova Aigul	Doctor of philology, Prof. (Kazakhstan)
Chernyavskaya Valeriya	Doctor of philology, Prof. (Russia)
Erzhiasun Güljanat	PhD, assos. Prof (Turkey)
Yeskeyeva Magripa	Doctor of philology, Prof. (Kazakhstan)
Henryk Jankowski	PhD, Prof. (Poland)
Kaskabassov Seit	Doctor of philology, Prof (Kazakhstan)
Khisamitdinova Firdaus	Doctor of philology, Prof. (RF, Bashkortostan)
Metin Ekiji	PhD, Prof. (Turkey)
Negimov Serik	Doctor of philology, Prof. (Kazakhstan)
Nurgali Kadisha	Doctor of philology, Prof. (Kazakhstan)
Nurieva Fanuza	Doctor of philology, Prof. (RF, Tatarstan)
Reichl Karl	Doctor of philology, Prof. (Germany)
Rakhmanov Nasimhon	Doctor of philology, Prof. (Uzbekistan)
Rivers William Patrick	PhD, Prof. (USA)
Satenova Serikkul	Doctor of philology, Prof (Kazakhstan)
Sultanov Kazbek	Doctor of philology, Prof. (Russia)
Sharip Amantay	Doctor of philology, Prof (Kazakhstan)
Sharipova Gulbanu	Can. of philology, assos. Prof. (Kazakhstan)
Tazhybayeva Saule	Doctor of philology, Prof. (Kazakhstan)
Zhakypov Zhantas	Doctor of philology, Prof. (Kazakhstan)
Zhang Dingjing	PhD, Prof. (China)
Zhuravleva Yevgeniya	Doctor of philology, Prof. (Kazakhstan)

Editorial address: 2, Satpayev str., of.408, Astana, Kazakhstan, 010008
Tel.: (7172) 709-500 (ext. 31413)
E-mail: vest_phil@enu.kz

Executive editor, computer layout: Ilyas Kurmangalyev

Bulletin of the L.N.Gumilyov Eurasian National University PHILOLOGY Series

Owner: Republican State Enterprise in the capacity of economic conduct «L.N.Gumilyov Eurasian National University» Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan

Registered by Ministry of Information and Communication of the Republic of Kazakhstan. Registration certificate No 16996-Ж from 27.03.2018

Periodicity: 4 times a year Circulation: 35 copies

Address of printing house: 12/1 Kazhimukan str., Astana, Kazakhstan 010008; tel.: (7172) 709-500 (ext.31413)

© L.N.Gumilyov Eurasian National University

Главный редактор **Дихан Камзабекулы**
доктор филологических наук, проф. (Казахстан)

Зам. главного редактора **Шолпан Жаркынбекова**
доктор филологических наук, проф. (Казахстан)

Редакционная коллегия

Аскероглы Рамиз	д.ф.н., проф. (Азербайджан)
Акматалиев Абдылдажан	д.ф.н., проф. (Киргизстан)
Бахтикиреева Улданай	д.ф.н., проф. (Россия)
Беженару Людмила	д.ф.н., проф. (Румыния)
Бейсембаева Жанаргуль	к.ф.н., (Казахстан)
Бижкенова Айгуль	д.ф.н., проф. (Казахстан)
Жакыпов Жантас	д.ф.н., проф. (Казахстан)
Жан Динжин	PhD, проф. (Китай)
Журавлева Евгения	д.ф.н., проф. (Казахстан)
Ескеева Магрипа	д.ф.н., проф. (Казахстан)
Ержласун Гульжанат	PhD, ассос. проф. (Турция)
Каскабасов Сейит	д.ф.н., проф. (Казахстан)
Негимов Серик	д.ф.н., проф. (Казахстан)
Нургали Кадиша	д.ф.н., проф. (Казахстан)
Нуриева Фануза	д.ф.н., проф. (РФ, Татарстан)
Райхл Карл	д.ф.н., проф. (Германия)
Рахманов Насимхон	д.ф.н., проф. (Узбекистан)
Риверс Уильям Патрик	PhD, проф. (США)
Сатенова Серикгуль	д.ф.н., проф. (Казахстан)
Султанов Казбек	д.ф.н., проф. (Россия)
Тажибаева Сауле	д.ф.н., проф. (Казахстан)
Хисамитдинова Фирдаус	д.ф.н., проф. (РФ, Башкортостан)
Чернявская Валерия	д.ф.н., проф. (Россия)
Шарип Амантай	д.ф.н., проф. (Казахстан)
Шарипова Гульбану	к.ф.н., ассос. проф. (Казахстан)
Экиджи Метин	PhD, проф. (Турция)
Янковский Хенрих	PhD, проф. (Польша)

Адрес редакции: 010008, Казахстан, г. Астана, ул. Сатпаева, 2, каб. 408
Тел.: (7172) 709-500 (вн. 31413)
E-mail: vest_phil@enu.kz

Ответственный редактор, компьютерная верстка Ильяс Курмангалиев

Вестник Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева. Серия ФИЛОЛОГИЯ
Собственник: РГП на ПХВ «Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева» МОН РК
Зарегистрирован Министерством информации и коммуникаций РК под номером №16996-Ж от 27.03.2018г.
Периодичность: 4 раза в год
Тираж: 35 экземпляров
Адрес типографии: 010008, Казахстан, г. Астана, ул. Кажимукана, 12/1, тел.: (7172)709-500 (вн.31413)

Мазмұны

<i>Абасилов А.М.</i> Жаңа қазақ әліпбиі: әлеуметтік лингвистикалық мәселелері, оларды шешу жолдары	8
<i>Абдуов М.И., Абдуова Н.М.</i> «Қозы Көрпеш - Баян сұлу» жырының діни мотивтері ..	15
<i>Абдразакова А.А., Ахметова Б.Б., Қасқатаева Ж.А., Бакенова А.М.</i> Сан компонентті кейбір киелі ұғымдардың қалыптасу тарихынан	21
<i>Аймұхамбет Ж.Ә.</i> Мифтік кеңістіктегі <i>адамзат</i> пен <i>пері-зат</i> байланысы және оның көркем әдебиетте бейнеленуі	30
<i>Амангазиева М.К.</i> Л.З. Будаговтың «Түрік-татар сөздерінің салыстырмалы сөздігінің» қазақ лексикографиясындағы орны	38
<i>Аубакирова Г.Т., Володина Е.О., Калиева С.Н.</i> Кәсіби-бағытталған шетел тілін үйренудің тұлғалық-бағытталған тәсілі	44
<i>Байбек А.К.</i> Үкілі Ыбырай – сан қырлы дарын иесі	51
<i>Байбеков С.Н., Шормакова С.М., Аязбекова Э.М.</i> Ұлы Дала көне есептері және оның Бөлтірік шешен шығармашылығындағы көрінісі	63
<i>Гауриева Г.М., Жумабекова Ә.А.</i> Студенттердің тілдік компетенциясын қалыптастыруда аутенттік мәтіндерді қолдану	74
<i>Ерғалиева Райхан</i> Қазіргі заманғы қоғамдағы ұлттық мәдени мұраның проблемалары	76
<i>Жұманбекова Н.З., Кабдушева А.Б.</i> Студенттерде шетелдік құзыреттілікті қалыптастыру	81
<i>Искакова Н.С., Ислам А.</i> Заманауи лингвистикадағы бағалау теориясының дамуы	86
<i>Құзбақова Г.Ж.</i> Қазақ әдет-ғұрыптық ән ырғақтылығындағы сөз просодикасы	96
<i>Қыдырмолдина М., Нуржанова Ж.</i> Ағылшын тілін үйрену мен оқытудың маңыздылығы	105
<i>Лазухина Л.В., Әбдіғалиева Т.А.</i> У. Шекспирдің «Отелло» пьесасындағы одағайлардың қазақ тіліне аударылуына талдау	109
<i>Нұрдәулетова Б.И.</i> Жыраулар поэзиясы мәтінінің коммуникативтік ерекшелігі	116
<i>Нұржанова Ж.Д., Дадехан Ж.Б.</i> Интернет көмегімен ағылшын және қазақ тілінің сөздік қорын оқыту әдістемесі	123
<i>Нұржаубек А.</i> Қазіргі әлемдік және отандық лингвистикадағы фрейм туралы ізденістер	129
<i>Оспанова А.К., Турдығылова А.К., Бакенова А.М.</i> Шетел тілі мұғалімдерінің рефлексивті қабілеттіліктерін дамуы	139
<i>Тұрысбек Р.</i> Ұлттық тіл табиғаты: әліпби мәні мен эволюциясы (<i>Латын графикасына негізделген қазақ тілі әліпбиінің тарихы мен даму үрдістері туралы</i>)	146
<i>Рысбаева Г.Қ., Исаева Ж.Т., Тұңғышбаева Ғ.Ж.</i> Ғаламның тілдік «культ» концептісі	155
<i>Сәрсекенова Қ.Қ., Меліс А.М., Тойбекова С.Р.</i> Филология мамандығы бойынша білім алушыларды компьютерлік технология бағытында оқыту	166
<i>Шаймерденова Н.Ғ.</i> Қазақстандағы татарлардың тарихы, тілі, мәдениеті	173
<i>Жазбадерек.</i> Гуманитарлық ғылымдарға саясатмәдениет әлемінде заманауи зерттеу	185
<i>Рәсімдеу үлгісі</i>	188

Contents

<i>Abasilov A.M.</i> New Kazakh Alphabet: Sociolinguistic Problems and Their Solutions	8
<i>Abduov M.I., Abduova N.M.</i> Religious Motifs in “Kozy Korpesh – Bayan Sulu” Poem	15
<i>Abdrzakova A.A., Akhmetova B.B., Kaskatayeva Zh.A., Bakenova A.M.</i> From History of Development of Some Sacral Concepts with Numerical Component	21
<i>Aimukhambet Zh.A.</i> The interdependence of humanity with the fairy in the mythical space and its reflection in the artistic literature	30
<i>Amangazyieva M.K.</i> L.Z.Budagov’s «Comparative Dictionary of Turkish-Tatar Words» in Kazakh Lexicography	38
<i>Aubakirova G.T., Volodina E.O., Kalieva S.N.</i> Personally-Oriented Approach in Teaching Professionally-Oriented Foreign Language	44
<i>Baibek A.K.</i> Ykili Ybray – Versatile Master of Transformations	51
<i>Baybekov S.N., Shormakova S.M., Ayazbekova I.M.</i> Ancient Tasks of the Great Steppe and Their Place in Boltirik Sheshen’s Work	63
<i>Gauriyeva G.M., Zhumabekova A.A.</i> Use of Authentic Texts for Formation of Students’ Linguistic Competence	74
<i>Yergaliyeva Rakhan</i> The Problem of National Cultural Heritage in Modern Society	76
<i>Zhumanbekova N.Z., Kabdusheva A.B.</i> Formation of Foreign Competencies in Students	81
<i>Iskakova N.S., Islam A.</i> Development of Evolution Theory in Modern Linguistics	86
<i>Kuzbakova G.Zh.</i> Prosody of the Word in Kazakh Ritual Song Rhythmics	96
<i>Kydyrmoldina M.S., Nurzhanova Zh.D.</i> The Importance of Learning and Teaching English Language	105
<i>Lazukhina L.V., Abdygalieva T.A.</i> Analysis of the translations of U. Shakespeare’s «Othello» plays in the Kazakh language	109
<i>Nurdauletova B.I.</i> Communicative Peculiarities of the Bard Texts	116
<i>Nurzhanova Zh.D., Dadekhan Zh.B.</i> Teaching English and Kazakh vocabulary by means of the Internet	123
<i>Nurzhaubek A.</i> Frame Research in the Modern World and Domestic Linguistics	129
<i>Ospanova A.K., Turdygylova G.D., Bakenova A.M.</i> Development of Reflexive Abilities of Foreign Languages Teacher	139
<i>Turysbek R.</i> Kazakh Inscription is Spirituality (About the history and trends of the Kazakh language based on Latin graphics)	146
<i>Rysbayeva G.K., Issayeva Zh.T., Tungushbayeva G.Zh.</i> Concept of “Cult” in Linguistic Picture of the World	155
<i>Sarekenova K.K., Melis A.M., Toybekova S.R.</i> Training Graduates of Philology Specialty in the Field of Computer Technology	166
<i>Shaymerdinova N.G.</i> The History, Language and Culture of Tatars in Kazakhstan	173
Chronicle. Modern research on humanitarian sciences in the polycultural peace	185
Template	188

Содержание

<i>Абасилов А.М.</i> Новый казахский алфавит: социолингвистические проблемы, пути их решений	8
<i>Абдуов М.И., Абдуова Н.М.</i> Религиозный мотивы в лиро-эпическом произведений «Козы Корпеш – Баян сулу»	15
<i>Абдразакова А.А., Ахметова Б.Б., Каскатаева Ж.А., Бакенова А.М.</i> Из история развития некоторых сакральных понятий с компонентами числительных	21
<i>Аймухамбет Ж.А.</i> Взаимосвязь человечества с феи в мифическом пространстве и его отражение в художественной литературе	30
<i>Амангазиева М.К.</i> Роль «Сравнительного словаря турецко-татарских наречий» Л.З. Будагова в казахской лексикографии	38
<i>Аубакирова Г.Т., Володина Е.О., Калиева С.Н.</i> Личностно-ориентированный подход в обучении профессионально-ориентированному иностранному языку	44
<i>Байбек А.К.</i> Үкілі Ыбырай – многоликий мастер перевоплощений	51
<i>Байбеков С.Н., Шормакова С.М., Аязбекова Э.М.</i> Древние задачи Великой Степи и их место в творчестве Болтирик шешена	63
<i>Гауриева Г.М., Жумабекова А.А.</i> Использование аутентичных текстов при формировании языковой компетенции студентов	70
<i>Ергалиева Р.А.</i> Проблемы национального культурного наследия в современном социуме	76
<i>Жуманбекова Н.З., Кабдушева А.Б.</i> Формирование иноязычных компетенций у студентов	81
<i>Искакова Н.С., Ислам А.</i> Развитие теории оценки в современной лингвистике	86
<i>Құзбақова Г.Ж.</i> Просодика слова в казахской обрядовой песенной ритмике	96
<i>Қыдырмолдина М., Нуржанова Ж.</i> Важность обучения и преподавания английского языка	105
<i>Лазухина Л.В., Абдигалиева Т.А.</i> Анализ перевода на казахский язык междометий пьесы У. Шекспира «Отелло»	109
<i>Нурдаулетова Б.И.</i> Коммуникативные особенности текстов жырау	116
<i>Нуржанова Ж.Д., Дадехан Ж.Б.</i> Приемы изучение английской и казахской лексики с помощью интернет	123
<i>Нуржаубек А.</i> Фреймовый подход в современной отечественной и мировой лингвистике	129
<i>Оспанова А.К., Турдыгылова А.К., Бакенова А.М.</i> Развитие рефлексивных умений учителей иностранных языков	139
<i>Турсыбек Р.</i> Природа национального языка: сущность и эволюция алфавита (<i>Об истории и тенденциях казахского языка на основе латинской графики</i>)	146
<i>Рысбаева Г.К., Исаева Ж.Т., Тунгышбаева Г.Ж.</i> Концепт «Культ» в языковой картине мира	155
<i>Саркенова К.К., Мелс А.М., Тойбекова С.Р.</i> Обучение выпускников филологических специальностей в области компьютерных технологий	166
<i>Шаймерденова Н.Г.</i> История, язык, культура татар в Казахстане	173
<i>Хроника.</i> Современные исследования по гуманитарным наукам в поликультурном мире ...	185
Образец оформления статьи	188

МРНТИ 16.21.07

А. Нуржаубек

Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және Әлем тілдері университеті,

Алматы, Қазақстан

(E-mail: nurzhaubek-ainur@mail.ru)

Қазіргі әлемдік және отандық лингвистикадағы фрейм туралы ізденістер

Аңдатпа. Бүгінгі күнде тілді танымдық тұрғыда зерттеудің үстемдік құрып тұрғаны баршаға аян. Қазіргі тіл білімінде әлем туралы ақпараттар адам санасында қалай қабылданып, өңделіп, сақталып, соңында сыртқа қалай шығарылатындығы мәселесі тілші ғалымдырдың қызығушылығын тудыруда. Сондықтын да фреймді адам санасындағы әлем туралы ақпараттарды ұйымдастырудың ең қарапайым формасы ретінде зерттеу өзекті де қажетті. Жарты ғасырдан бері фрейм термині пәнаралық ұғым ретінде зерттелінуде. Қазіргі таңда информатика, компьютерлік техника, жасанды интеллект, журналистика, аударматану, шеттілдік білім беру, әдебиеттану және лингвистика т.с.с ғылым салаларында жан-жақты зерттеу шеңберінің кеңеюі – фреймнің ерекше маңыздылығын көрсетеді. Фрейм теориясының лингвистикадағы зерттелу тарихы әріден басталғанымен, оның ғылыми-категориялық аппараты, ұғым түсініктері әліде жүйелі түрде қарастырылып, ғылыми тұрғыда толық аяқталған жоқ. Деседе жұмысымызда қазірге дейінгі әлемде және Қазақстанда жазылған ғылыми еңбектерге сүйене отырып, фрейм ұғымына қатысты анықтамаларды жүйелеп топтап көрсетуге тырыстық.

Кілт сөздер: когнитивті лингвистика, фрейм, фрейм теориясы, фреймдік семантика, концептілік жүйе, менталды құрылым

Қазіргі таңда әлемдегі лингвистикалық зерттеулерде когнитивтік және антропоцентристік бағыттағы фреймдік ізденістер тұрғысынан түрлі зерттеулер жүргізу кең үрдіс алып келеді.

«Фрейм» термині сонау ХХ ғасырдың 40-50 жылдарында антрополог ғалымдар тарапынан ұсынылып, 1955 жылы Американдық антрополог Г.Бейтсон тарапынан алғаш рет антропология саласында қолданылды [1, 39-516]. 1974 жылы американдық әлеуметтанушы ғалым Э. Гоффман «фреймдік талдау» деген еңбегінде адам санасындағы дүниенің бейнесі (таңба) оның тірегі – концептілік құрылымдарды түзуші фрейм жөнінде жүйелі түрде баяндап берді [2, 636]. М.Минский жасанды интеллект саласында фрейм теориясын (frame theory) бірінші болып ортаға қойды. Фрейм туралы түсінік қазіргі лингвистикаға Ч.Филлмордың белгілі еңбектері арқылы енді.

Фрейм (фрейм–ағылшын сөзі, «қаңқа» «рамка» деген мағына береді) алғашында лингвистикалық құрылым ретінде қарастырылса, кейінгі кезде ол дүниетанымдық яғни когнитивтік құрылым тұрғысынан түсіндіріліп жүр.

Қазіргі лингвистикада фрейм когнитивтік лингвистика, лингвомәдениеттану, әлеуметтану және психолінгвистикадағы базалық ұғым ретінде қарастырылады. Лингвист ғалымдар фреймді - «тіл иелері санасындағы когнитивті кешенді құрылым» ретінде қарастырады.

«Фрейм» терминінің теориялық негіздері Ч.Филлмор, Э.Гоффман, М.Минский, Е.С.Кубрякова, В.А.Маслова, А.Н.Баранов, В.И.Красных, 沈家煊, 邓静, 杨成凯, 俞如珍 Н.Уәли, З.Қ.Ахметжанова, Ж.Манкеева, Қ.Ә.Жаманбаева, А.Ислам, Э.Н.Оразалиева, А.Б.Әмірбекова еңбектерінде әр түрлі қырынан қарастырылды. Фреймге берілген анықтамалар түрліше. Фрейм теориясын ұсынған америка ғалымы М.Минский фрейм ұғымын жасанды интеллект саласында алғаш рет адамның көргеннен алған ақпараты мен есінде сақталған ақпаратын модельдеу тәсілін зерттеу арқылы танытты. Ғалым фреймдерді қалыпты жағдайларды адам санасында бейнелей алатын деректер құрылымы деп қарастыра отырып, фреймдік модель адам санасы мен жадының психологиялық негізі болып табыла-

тынын айтады. Сол себепті ғалым фрейм теориясы декларативті және процедуралық ілімдермен сабақтастыра отырып, 3 түрлі сатылық байланыспен ерекшеленетінін көрсетеді: 1) әр фрейм өзіндік бірліктерден және олардың байланыстарынан тұратын жүйе; 2) әр фреймнің өзінің деңгейлері болады; 3) әр фрейм жаңа деректермен толығып отырады [3]. Ғалым фрейм туралы «...Мәселен бөлмеге кірген адамның ондағы заттар мен құбылыстардың қандай екенін, қалай орналасқанын, санада сақталған осы ақпараттардың қаншалықтысы ақиқатқа сәйкес келетінін анықтау адам жадындағы модельдерді көрсетеді. Бұл модельдер фрейм» деп аталады. Бұл құбылыс фильмнің әрбір кадры секілді санадағы дүниелерді визуалды, стереотиптік жағдайда қабылдап тану негізінде жүзеге асады.

Лингвистикада кейс грамматикасы (case grammar) теориясының негізін салушы, когнитивтік лингвистиканың іргетасын қалаушы Ч.Филлмор 20 ғасырдың 70 жылдарының соңында, кейс грамматикасы теориясының негізінде фреймдік семантика (Frame semantics) теориясын негіздеді. Ч.Филлмор фрейм туралы:

- *сөз мағынасы жіктеуге келетін бөлшектер жиынтығы түрінде ғана емес, сөйлеуші мен тыңдаушыға әсер ететін таныс деректерден жинақталған тұжырымды құрылым не пайыммен топталған тәжірибе үлгісі ретінде қарастырылуы керек;*
- *фреймдер белгілі бір «сценарий» үлгісі бойынша, соның баламасы ретінде дүниеге келетін лингвистикалық нұсқалар жиынтығы болуы қажет деген екі мәселе сабақтастығы негізінде тұжырымдап көрсетті.*

Автор фреймді балама және тәжірибе мәселелерімен байланыстыра келе, оны «модуль» ұғымымен мәнделс мағынада қолданған дұрыс деп есептеді. Оның пікірінше, фреймдер үлкен модульдерге біріге отырып, ішкі және аралық қатынастарға жіктеледі, сондықтан оларды тілдік құралдарды таңдау жүйесі деп те қарастыруға болады. Ғалым грамматикалық ережелер, лексикалық бірліктер, тілдік категориялар сияқты тілдік проблемалар фреймдердің ішкі байланысын құраса, жадыда сақталатын тілдік деректер мен адам өмірінде қолданыс табатын тілдік жағдайлар ұқсастығы фреймдердің аралық байланысын түсіндіре алады деген қорытындыға келді [4, 1246].

Ч.Филлмор фрейм туралы анықтамасын былай түсіндіреді. Мысалы математикадағы шеңбердің диаметрі туралы ұғымға сөздіктерде «шеңбердің центрі арқылы өтіп, шеңбердің бойындағы екі нүктені қосатын кесінді» деген анықтама берілген. Диаметр - ол, кесінді. Алайда, екі нүктені қосатын кез келген кесінді диаметр бола алмайды. Ол үшін міндетті түрде шеңбердің бойындағы екі нүктені қосатын әрі шеңбердің центрінен өтетін кесінді болуы шарт. Яғни шеңбер мен диаметр бір бірімен тығыз байланысты ұғым, диаметрді түсіну үшін міндетті түрде шеңберге қатысты аялық білім болуы керек. Ч.Филлмор шеңбер мен диаметр арасындағы мұндай байланысты профиль (profile) және фрейм (frame) деп атаған. Яғни профиль ол сөздің беретін мағынасы яғни денотаттық мағынасы кейде концептілік профиль деп те аталады, ал фрейм - осы атауыштық мағынаны, яғни, концептіні түсінуге қажетті аялық білім немесе концептілік құрылым. Бұл мысалда диаметр - ол, профиль, ал шеңбер - фрейм болады. Фрейм өте күрделі. Ол тек бір профилді емес бірнеше профилді түсіндіруге қабілетті. Мысалы: *шеңбер фреймі диаметр, радиус, центр, периметр* сында бірнеше профилді түсіндіріп бере алады.

Бұл туралы Ч.Филлмор тілдегі сөздің (концепт) беретін мағынасы концептілік *профиль* және *фрейм*нен тұратындығын айтады. Дәстүрлі лингвистикада әдетте тек профиль ғана ескеріліп, фрейм ескерусіз қалып отырады. Яғни концептіні түсіну және тануда фреймсіз яғни концептіні түсінуге қажетті аялық білім немесе концептілік құрылымды анықтамай болмайды. Сондықтан концептілік профиль мен фрейм, концептіні түсіну мен танудағы ең басты, маңызды элементтер.

Ч.Филлмордың 1982 жылы жарық көрген «Фреймдік семантика» атты еңбегі фреймдік семантика теориясын ресми түрде қалыптастырды. Кейін Р.Лангакер, Дж.Лакофф,

М.Джонсон, Унгерер, Шмид сынды шетелдік ғалымдар бұл саладағы зерттеулерді ары қарай жалғастырып, фреймдік семантика теориясын одан ары дамыта түсті. Фреймдік семантика сөзбен байланысты адам танымында тәжірибе түрінде қалыптасқан білімді құрылымдарға жіктеудің әдісі ретінде қалыптасты. Концептінің яғни білім жиынтығының адам танымында сақталуын әртүрлі сызбалар түрінде формалды көрсетуге болады. Қазіргі уақытта фреймдік семантика теориясы тілдің семантикалық аспектісі мен таным, ойлау процесінің когнитивті құрылымдары арасындағы байланысты зерттейтін әдіс болып қалыптасты. Тілдік бірлік мәнінің адамның таным тәжірибесіне тәуелділігін аша отырып, фреймдік семантика теориясы олардың нақты шекарасын бөліп көрсете алмайды. Алғашқыда фрейм деп типтік жағдаяттармен ассоциацияланатын тілдік бірліктерді атады. Тіл білімінің қазіргі даму деңгейінде фреймге білім жиынтығы, тілдік бірлікпен байланысты ассоциацияланатын білім жиынтығы деген түсініктеме беріледі.

Ч.Филлмор фреймдік семантика теориясында тілдегі сөздің мағынасын білу үшін адам санасында сол сөздің концептілік құрылымы түзілген болуы тиіс деп есептейді. Ол сол сөзді түсінуге қажетті аялық білімді яғни фреймдік семантикалық білімді жеткізіп береді. Фрейм арқылы тілдік ұжымның санасында тұтас бір концептілік жүйе қалыптасады. Концептілік жүйе өзара байланысты көптеген концептілерден құралады. Кез келген бір концепті түсіну үшін оған байланысты барлық концептіні түсіну қажет. Яғни егер осы бір концепт текте немесе контексте қозғалысқа түссе, жадыдан онымен байланысты мәліметтер мен деректерде (фрейм) онымен бір уақытта автоматты түрде белсенділендіріледі деп түсіндіреді.

Аталмыш пікірден басқа лингвистикада фреймге *негіз* (Э.Гоффман), *схема, сценарий, когнитивтік модель* (Ч.Филлмор), *білім бірлігі* (Т.А.Дейк) секілді анықтамалар беріліп келді. Бірінші жағдайда фреймдер жеке тәжірибелерге арқау болар негіз ретінде қарастырылса, екінші жағдайда ол уәжді мәнмәтінге сәйкес құрылған категориялар жүйесінен жинақталып, адамдардың қарым-қатынас нормаларын, қажет білімдер мен тәжірибелер қорын сұрыптауға көмектеседі. Білім бірліктерінің қызметі белгілі бір ұғым туралы нақты мағлұмат алуға саяды. Бұл кезде фреймдер конвенционалды сипатқа ие болып, сөз болып отырған мәдени қауымдастыққа тән не жат нәрселерді саралап көрсетеді. Сол себепті олардың маңыздылығы әлеуметтік байланыстың әр түрлі үзінділерінде, күнделікті кездесетін қалыпты жағдайларда сезіліп отырады. Фреймдер білім бірлігі ретінде мәліметтерді игеру, олардың жүйесін сақтау, қажет кездерде бірнеше нұсқада қолдана білу [егер, онда...] сынды әрекеттермен сабақтаса жүзеге асып отырады. Жалпы алғанда, фреймдер алуан түрлі байланыстар мен қатынастар құрылымын құрайды. Олар арнайы жағдайларға қатысты анықталып, қажеттілігі туғанға дейін жадыда сақталатын ерекшелікке ие болады. Фреймдер қандайда бір концептінің айналасына жинақталған және сол, не басқада концептілерге ассоциацияланған негізгі, типтік ақпараттарды мазмұндайтын ақпараттар деп түсіндіріледі. Көптеген ғалымдар сөздің тілдік мағынасы, бір жағынан, жеке адамның қабылдауымен ұштасса, екінші жағынан, олардың қай-қайсысы болсын, жалпы адам санасында орныққан белгілі бір бейнеге тәуелді болады деген қорытындыға келді. Когнитивистер оған дәлел ретінде адамның дайын құрылымдарды пайдалану ерекшелігін атайды. А.С. Герд фреймді «*санадағы ұйымдасқан құрылым*» деп қарау жеткіліксіз, - дейді. Оның ойынша, фрейм үш қырынан анықталуға тиісті: **1)** Онтологиялық тұрғыдан фрейм адамның ғылыми-тәжірибелік іс-әрекетінің үйлестірілуін, **2)** гносеологиялық тұрғыдан ол - таным үдеріс кезіндегі адамның ойлау жүйесін, **3)** ал когнитивтік тұрғыдан адамның білімін санада ұйымдастыру құрылымын бейнелейді [5, 118]. М. Тернер мен Ж. Фолконье фреймдерді таза лингвистикалық бірлік ретінде қарастырмау керектігін де ескертеді. Олар адам сөздер мен өзге тілдік құрылымдардан тыс жатқан сан алуан фреймдерді де қолданады, кез келген ой нақты тілдік келбетке ие болуы да, болмауы да мүмкін деп тұжырымдайды. Фреймнің әр құрамды бөлігі немесе деңгейі бір-бірімен байланыста дамып отыратындықтан,

кейде олардың ара-жігін ажырату, жеке белгілерін айырып көрсету қиынға соғады. Осыған орай, *ғалымдар фрейм құрылымын төмендегідей талаптарға сай анықтаған дұрыс деп есептейді: фрейм аты, уақыты, кезеңдері, орны, нәтижелері, мазмұны, субъект, объект, сипаттамалар тізбегі және т.б.* [6, 3-136].

Сонымен қатар орыс тіл білімінде кейбір ғалымдар қазіргі когнитивті лингвистикада фреймдер деп тіл арқылы жүзеге асатын қалыпты жағдайлар мен оқиғалар туралы білімдер тізбегі танылады деп түсіндіреді. А.Н. Баранов фреймді *прототип, стереотип, сызба, семантикалық желі* сияқты ұғымдармен онтологиялық тұрғыдан салғастыра қарастырады. Фрейм, адамның білімін когнитивті жүйеде ұйымдастырудың келтірілген тәсілдерінен басқа, әр дайым лексикаға «байлаулы» емес, алайда ол да «осы сөзге қатысты экстралингвистикалық ақпаратты қоса алғандағы, барлық релевантты ақпаратты қамтиды» деп анықтайды [7, 176]. Сонымен, **В.А.Маслова** *фреймдер сценарий түрінде құрылады және концепт арқылы ұсынылған қандай да бір өзек айналасында ұйымдастырылады, сонымен қатар фрейм берілген концептімен ассоциацияланған аса маңызды ақпаратты қамтиды* дейді.

Ғалым В.А.Маслова: *«Фрейм жадыда сақталған түсініктер мен санада қордаланған білім құрылымының типі, сондай-ақ адамның өмірлік тәжірибесінің бегілі бір фрагменті жөніндегі ақпарат»* дей отырып, ол білімнің құрамына лексикалық мағына, энциклопедиялық және экстралингвистикалық білім енеді дегенді айтады. Әрі фрейм қандайда бір басты, өзекті концептуальды атау (нақты сөз арқылы білдірілетін мағына, ұғым) төңірегіне құрылады. Сондықтан сол концептуальды атаумен ассоциация тудыратын ақпаратты түгелдей қамтиды» деген де анықтама береді [8, 466].

Бұдан басқа, **А.П. Бабушкин** фреймді концептінің типі ретінде (*схема, инсайт, сценарий, логикалық құрылымды концепт және ой бейне*) қарастырады, біздің пайымдауымызша, бұл толығымен дұрыс. Автор ұсынып отырған типология, менталды - бейнелі, пропозиционалды және аралас (гештальтті) репрезентациялардың әртүрлі түрлеріне қатысты болады. Осы жағдайда ішкі түйсігіңмен сезінген «кадр» түріндегі фрейм, ұқсас репрезентациялармен сәйкестендірілуі тиіс және *«тұтас алғанда оның құрамдас бөліктерінің ішінде мүмкін болатын көп құрамды концепт»* ретінде «ойсурет» бір қатардан көрінеді [9, 736]. Воронеждік когнитивист ғалымдар И.А. Стернин мен Г.В. Быкова жұмыстарында фреймнің концептілер типологиясындағы орны да анық емес, онда фреймдер сезімтал және тиімді элементтерді біріктіретін, тұтас функционалды құрылымдар, ақпараттарды кодтаудың аралас типіне сәйкес гештальт-кешендердің бір тармағы ретінде бағаланады дегенді алға тартады [10, 58-60б]. Екінші бір ғалым **В.З.Демьянков**, біздің ойымызша, фрейм ұғымының аса толық, нақты және дәл түсініктемесін ұсынады: *«Фрейм – бұл кейбір ұғымдар айналасында ұйымдасқан білім бірлігі, алайда, ассоциациялардан бөлек, осы ұғым үшін мәнді, типтік және мүмкін болатыны туралы мәліметтерді қамтитын фрейм тұтас алғанда әлемді түсінуді ұйымдастырады. Фрейм - стереотиптік жағдаятты көрсетуге арналған мәліметтердің құрылымы»* [11, 188б].

В.И. Красных Фреймнің иерархиялық (атомарлық) ереже бойынша, пирамида түріндегі, терминалдар орналасқан төменгі деңгейде ұйымы бар, ал ассоциация векторлары болжанатын фрейм-құрылым көпқырлы (молекулярлы формада) болып келеді дей отырып, фрейм-құрылымы элементтерінің бірі апелляция кезінде «оның барлық элементтерін белсенділендіреді, алайда өзекті ретінде қандай да бір элемент таңдап алынады» [12, 169б] деп фрейм мен фрейм-құрылым ұғымын бөліп түсіндіреді.

Қытай тіл білімінде фрейм ұғымы 沈家煊 (Shen Jiaxuan), 邓静 (Deng Jing), 杨成 (Yang Chengkai), 俞如珍 (Yu Ruzhen), 汪少华 (Wang Shaohua), 胡东平 (Hu Dongping), 潘忠党 (Pan Zhongdang), 肖伟 (Xiao Wei), 周汶菲 (Zhou Wenfei), 宁继鸣 (Ning Jiming) сынды ғалымдардың еңбектерінде әр қырынан қарастырылды. Қытай лингвист ғалымы 沈家煊 (Shen

Liахuan) фрейм өз кезегінде когнитивтік фрейм деп те аталады дей отырып, фрейм адамдар жадында сақталған тәжірибелер мен білімдердің менталды құрылымы, немесе «тәжірибе негізінде құрылған концепт пен концепт арасындағы салыстырмалы түрде тұрақты байланыс тәсілі» деп пайымдайды [13, 256]. Ал ғалым 邓静 (Deng Jing) Филлмордың көп мағыналы сөздерді бір лексиконның көп қабатты фреймдік модельге ие болуы, яғни бір фрейм бір мағынаны білдіреді деген тұжырымын құптай отырып, фрейм теориясы тұрғысынан қарағанда, лексиконның мағынасы белгілі бір фрейм негізінде шектеледі, ал қандайда бір мағынаны білдіре алуы ол түсіну барысы, тілдегі сөздің қолданысына қарай адамның жадында сақталған білімдер жүйесінен қажетті фреймді талдау қажет болады дегенді айтады [14, 166].

Ғалым 汪少华 (WangShaohua) мен 袁红梅 (Yuan Hongwei) «Фрейм теориясын зерттеудің даму беталысы және болашақтық бағдары» атты еңбегінде шетелдік және қытайлық ғалымдардың жарты ғасырдан астам уақыт ішінде фреймдік зерттеуге арналған еңбектерді саралап, зерттей келе фрейм теориясының көп парадигмалы, алуан салалы, пән аралық ерекшеліктерін пайымдай келіп, қазіргі фреймдік зерттеулердің алдында тұрған мәселелерді ашып көрсетті. Олар қазіргі таңда қытай тіл білімінде а) фрейм теориясы әлі толық жүйеленбеген; Мысалы: ғалым Энтман фрейм теориясын «шашырыңқы парадигмалы теория» десе, ал 潘忠党 (Pan Zhongdang) фреймдік талдауды «қара байыр теориялы зерттеу саласы» деп түсіндіреді; ә) әр саладағы (лингвистика, психология, журналистика, әлеуметтану) фреймдік зерттеудің өзара интеграциялық байланысы жоқтың қасы; б) динамикалы фреймдік зерттеу әлі кенжелеп тұр; в) теориялық зерттеу басым, практикалық зерттеу салыстырмалы түрде жетіспейді дегенді айтады [15, 18-23].

Ғалым 谈鑫 (Tan Xin) мен 胡东平 (Hu Dongping) «Фреймдік семантикалық зерттеу» атты еңбегінде фреймдік семантика теориясының когнитивтік лингвистикадағы тілдің концептілік құрылымын зерттеудегі маңыздылығын айта отырып, қытайдағы фреймдік семантикалық зерттеуде теорияны пайымдау, толықтырып дамыту, тәжірибелік зерттеуде қолдану кезеңдеріндегі орын алған кемшіліктерді, зерттеуді қажет ететін мәселелерді ашып көрсетті. Олар а) қытай ғалымдарының фреймдік семантикалық зерттеудегі ұстанымдары әр түрлі, теорияны пайымдап дамытуда кейде алауыздықтар кездеседі. Мысалы ғалым 陈勇 (Chen Yong) фрейм теориясы когнитивтік семантикаға тән десе, 魏东波 (Wei Dongbo) фреймдік семантика мен когнитивтік семантика когнитивтік лингвистикадағы семантикалық зерттеуде кем болса болмайтын басты ұғымдар дегенді айтады; ал 潘艳艳 (Pan Yanyan) прототип пен перспектива фреймдік семантикадағы негізгі бірліктер десе; 魏东波 (Wei Dongbo) фреймдік семантика перспективаға басымдылық береді дегенді айтады. Сондықтан қытай лингвистикасында фреймдік семантикалық зерттеулерде теориялық білімдерді толықтай жүйелеп көрсету қазіргі таңда кезек күттірмейтін міндет; ә) ғалымдар фреймдік семантика теориясын әлі тек таныстырып пайымдаудан аса алмауда, әрі қарай толықтырып дамыту жетіспейді деп есептейді. Тек ғалым 程琪龙 (Cheng Qilong) «Меншік фреймі және оның грамматикалық көрінісі» атты еңбегінде нақты мысалдар арқылы фреймде болуға тиісті прагматикалық алғы шарт, концептінің семантикалық кезеңдері, аргументациялау және оның грамматикалық көрінісі сынды ақпараттарды баяндай келе, меншік фреймінің жалпылығы мен ортақтығын дәлелдей отырып, фреймдік толықтырудың қажеттілігін атап көрсетіп, фреймдік семантика теориясына маңызды толықтырулар енгізді.

Сондықтан қазіргі таңда фреймдік семантикалық зерттеулердегі практикалық жұмыстар тек сөздердің лексикалық мағынасын зерттеумен ғана шектелуде; в) Шетелдік ғалымдардың еңбектерін саралап пайымдау басым, тілдік материалдар мен нақты практикалық зерттеулер, зертеу нәтижесінің қолданылымдылығын арттыру жеткіліксіз; г) Зерттеу жұмысының тілдік материалы ретінде, көбінесе ағылшын тілі аясында ғана қарастырылғанын, қазіргі таңда қытай тілін зерттеу өзекті де қажетті сала дегенді айтады [16, 30-33].

Қазақ тіл білімінде осы тұжырымдарды одан әрі дамытып, қазақ тілінің өзіндік табиғатына сәйкес талдап түсіндірген ғалым, зерттеушілер қатарында Ж. Манкеева, Қ. Жаманбаева, А.Б. Әмірбекова, Э.Н. Оразалиева, А. Ислам, Б. Ақбердиева, М. Күштаева, Ғ.Қ. Хасанов, Г. Снасапова, Ш. Елемесова, С.А. Кенжеғалиев, Қ.К. Кенжеқанова т.б. атаймыз.

Қазақ тіл білімінде де бүгінгі күні фреймдер алуан түрлі тілдік деректер негізінде талданып жүр. Олардың қатарында көркем шығармалар, поэтикалық мәтіндер, тұрақты тіркестер, жекеленген концептілер қарастырылып келеді. Ізденуші ғалым А.Б. Әмірбекова «Концептілік құрылымдардың поэтикалық мәтіндегі вербалдану ерекшелігі (М.Мақатаев поэзиясы бойынша)» атты еңбегінде фреймге, «концептуалдық жүйенің құрылымдық элементтерін танытатын қарапайым формасы» деген анықтама беріп, басты өзгешелігі ретінде «концептінің ең жақын семаларынан құрылуы және ең жақын ассоциативтік, стереотиптік таңбалар арқылы көрініс табуы» деп негіздей келе, фреймдік құрылымды анықтаудың қағидаларын ұсынды. Мәселен, «*өмір концептісінің фреймдік құрылымы М.Мақатаевтың поэтикалық мәтіндегі «тіршілік», «күнелту», «өмір кешу», «тағдыр», «жан бағу» ... сияқты танымдық элементтерден құралады*», - деп атап көрсетеді. Осыған орай, ізденуші фрейммен қатар қолданылатын сценарий ұғымына да мән берді, оны «*фрейм тармақтарының төңірегінде жинақталатын, оқиғалар мен жағдаяттар жүйесінен өрбитін әрі, белгілі бір фреймнен туындайтын эпизод фрагменттерінен құралатын өзгешелік*» дейді [17, 19-21].

Ғалым А. Ислам «Ұлттық мәдениет контексіндегі дүниенің тілдік суреті» атты еңбегінде фреймге «*... адам миында белгілі бір стереотипті жағдаяттың көрініс табуына арналған белгілі бір ақпарат құрылымы, оны бір-бірімен жалғасып жатқан тор ретінде елестетуге болады.... Адам жаңа нәрсені танып білу немесе белгілі нәрсеге жаңа көзқараспен қарау үшін жадыдан фрейм деп атаған ақпарат құрылымын оның кейбір тұстарын кең көлемдегі құбылыстар мен үдерістерді түсінуге жарамды етіп өзгерте отырып, таңдап қолданады*» дей отырып, М.Минский теориясындағы адамның ойлауы мен жасанды интеллект ара-жігінің ашылмауы жөнінде былай дейді: «*М.Минский өзінің теориясында адамның ойлауы мен жасанды интеллект арасының ара-жігін ашпайды. Оның пайымдауынша, адамның ойлауы образдарды визуалды көре алатын, семантикалық фреймдер, яғни сөздердің мағынасын түсіне алатын, белгілі бір іс-қимылды қабылдай алатын (сценарийлі фрейм), т.б. ақпаратпен толыққанды адам жанында сақталатын құрылымдарға, яғни, фреймдерге негізделеді. Ал белгілі бір ойды түсіну жадында сақталған фреймнің белгілі бір жағдайға сәйкес жүйеге түсуімен түсіндіріледі. Ал, фреймдер арасында дәл өзіне сәйкес фрейм табылмаған жағдайда, сол ситуацияға мейлінше жақын келетін фрейм таңдап алынады. М.Минский теориясындағы негізгі кемшілік – «адам тек таныс қана жағдайлармен өмір сүрмейді, ол тіптен таныс емес жағдайларда оған сәйкес фреймдердің мүлдем әлі түзілмегендігіне қарамастан, түсінуге қабілетті»* дегенді айтады [18, 34-35].

Бұл туралы тілші-ғалым С.А. Кенжеғалиев өзінің «Ділдік лексикондағы сөзді айырып тану үдерістері» атты еңбегінде А. Исламның пікіріне келісе отырып фрейм мен жағдаяттың өзара сәйкес келмеуіне мысалдар арқылы біраз түсінік береді [19, 5]. Мысалы Қазақ осыған орай «*Жүйелі сөз жүйесін табады, жүйесіз сөз иесін табады*», «*Андамай сөйлеген ауырмай өледі*» деген ескертулер жасайды. Сондай-ақ, мына бір жағдаятты мысал ретінде көрсетеді. Кейде ойы ізгі болса да, жастар үлкен адамға «*Асарыңызды асап, жасарыңызды жасаған адамсыз*» деп құрмет көрсеткен болып жатады. Бұл ойды түсіну жағдаятқа сәйкес келмеуі әбден мүмкін. Мәселен, ақсақал ақылман адамның көзіне осы сөзді айтсаңыз, ой, шын мәнінде, бұрмаланып шығады («*Өле беруге болады*» дегендей болып түсініледі). Ал оның сыртынан айтсаңыз, фрейм мен жағдаят сәйкес келеді (*Сіз ақсақалдың сіңірген еңбегінің мол екенін айтқан болып шығасыз.*), сондықтан ой да түсінікті болып шығады.

Ал М.Минский теориясындағы адам таныс емес жағдайларға дөп келгенде, сәйкес фреймдердің мүлдем әлі түзілмегендігіне қарамастан, түсінуге қабілетті екендігі жөнінде

мынадай мысал келтіреді. Айталық, қарапайым еңбек адамы ғылыми ортаға түскенде, ғылыми әңгіменің тақырыбы, мәселелері оған таныс болмай шығады, яғни, онда фрейм түзілген жоқ. Алайда, мәселенің мәнісін түсінеді. Өз менталитетіне қарай лексиконды қолдану арқылы әңгімеге араласуы да мүмкін («Мына айтып тұрғаның кәдімгі анау ғой» деген сияқты.). Түсінігін өзі көрген тәжірибесімен байланыстырып сөйлеуі мүмкін.

Ғалым Н. Уәли «тілдік және тілдік емес білімді бір тұтас когнитивтік бейнеге (образға) айналдыра алатын құрылымдылығы, ол фреймнің ең маңызды категориялық ерекшелігі дей келіп, тағы бір ерекшелігі – оны екінші реттегі номинация арқылы объектендіруге болатындығы. Ал фреймдік құрылым ол біріншіден стереотиптік ситуацияны сақтаудың, құрылымға салудың құралы; екіншіден, адам санасындағы тілдік және тілдік емес білімдерді біріктірудің, олардың бір-біріне иек арта өмір сүруінің құралы» деп түсіндіреді. [20, 46-48].

Ізденуші Қ.К. Кенжеқанова «Саяси дискурстың прагматингвистикалық және когнитивтік компоненттері» атты еңбегінде зерттеуші ғалымдардың фрейм туралы тұжырымдарын зерттеп саралай келе, фреймнің ұйымдастырушылық, динамикалық, иерархиялық, стереотиптік, көпкомпоненті концептілік, мәнмәтінді негіздемелік сынды ерекшеліктерін топтап көрсетеді [21, 136].

Э.Н. Оразалиева фреймді «адам санасы мен оның әрекетінің психологиялық негізі» деп анықтай отырып, «...адам санасы әр түрлі танымдық бөлшектердің қоймасы болғандықтан, мұнда алуан түрлі процестер автоматты түрде және кезек-кезек, белгілі бір тәртіппен жүзеге асып отырады» деп тұжырымдай келе, «...қоршаған әлем адам санасында әр түрлі бейнелер мен бағалаушылық сипаттамалар негізінде көрініс табуы, т.б. – бұлардың барлығы үздіксіз шеңбермен қозғалып, дүние арқылы тілді, тіл арқылы дүниені тануға мүмкіндік береді», - деп қорытады [22, 225].

Фреймге осылайша анықтамалардың берілуі, оның келесі инвариантты белгілерін көрсетуге мүмкіндік береді. Фрейм – концептілік жүйенің құрылымдық элементтерін танытатын қарапайым нобай. Ол концептінің ең жақын семаларынан құралады және ең жақын ассоциативтік, стереотиптік таңбалар арқылы көрініс табады. Фрейм – пресуппозициялық модель. Егер адамның тілде таңбаланған заттар мен құбылыстар туралы білімі жеткілікті болса, егер оған белгілі бір оқиға шеңберіндегі жағдаяттардың өту кезеңі белгілі болса, онда ол адам сол тілдік құрылымды фрейм ретінде қабылдай алады.

Фреймге берілген өзге анықтамалардың барлығына шолу жасай отырып, өз тарапымыздан сәйкесінше тұжырым жасаймыз.

Біздің ойымызша, Фрейм - тілдік ұжымның санасындағы концепт немесе лексиконның мағынасын түсінуге қажетті ассоциативтік, стереотиптік жағдаят негізіндегі білім немесе ақпараттар. Тіл иесінің өмір тәжірибесі мен біліміне қарай, фреймнің мазмұны мен құрылымы үнемі өзгеріп толығып отырады.

Зерттеушілер фрейм анықтамасымен қатар фреймнің құрылымы мен фреймдік талдауға да тоқталады. Алайда бұл арада жұмысымыздың көлеміне байланысты, ол туралы көп тоқталмадық. Алайда қазіргі таңда фреймдік ізденістерге қатысты жан-жақтылы зерттеулер жүргізу тілші-ғалымдар алдында тұрған, кезек күттірмейтін маңызды міндет деп есептейміз.

Әдебиеттер тізімі:

- 1 Bateson G., A theory of play and fantasy: A report on theoretical aspects of the project of study of the role of the paradoxes of abstraction in communication// Psychiatric Research Reports – 1955 (2) . – P. 39-51.
- 2 Goffman E. Frame Analysis: An Essay on the Organization of Experience // Boston: Northeastern University Press. - 1974. 3-5-10-11. – P. 156.

- 3 Минский М., Фреймы для представления знаний / М. Минский – Москва: Энергия, 1979. – 151 с.
- 4 Fillmore Ch., An alternative to checlist theoies of meaning // Proceedings of the Berkley Linguistic Society. C.Cogen, H.Thopson [eds]. – Berkeley, 1975. – P. 123-131.
- 5 Герд А.С. Логико-понятийные моделирование терминов-систем // Отраслевая терминология и ее структурно-типологические описние: Межвуз.сборник. –Воронеж, 1988. –С. 123.
- 6 Turner M. Reading minds: the Study of English in the age cognitive science / M. Turner - Princeton , New York, 1991. – 298 p.
- 7 Баранов А.Н., Добровольский Д.О., Концептуальная модель значения идиомы // Когнитивные аспекты лексики. Немецкий язык: Сб.научных трудов. – Тверь, 1991. – С. 3-13.
- 8 Маслова В.А. Когнитивная лингвистика. / В.А. Маслова Минск: Тетра Системс, 2004.-256 с.
- 9 Бабушкин А.П., Типы концептов в лексико-фразеологической семантике языка [Текст] / А. П. Бабушкин. - Воронеж : Воронежский госуниверситет, 1996. - 104 с.
- 10 Стернин И.А., Быкова Г.В. Языковое сознание: формирование и функционирование. / И.А. Стернин, И.А. Быкова - Москва: ИНИОН РАН, 2000. - С. 55-67.
- 11 Демьянков В.З. Краткий словарь когнитивных терминов. - Москва: МГУ, 1996. - С. 189.
- 12 Красных В.В. Этнопсихоллингвистика и лингвокультурология : курс лекций [Текст] / В. В. Красных. - Москва: Гнозис, 2002. - 284 с.
- 13 沈家煊, 转喻和转指 [J] · 当代语言学, 1999, (1).
- 14 邓静. 翻译研究的框架语义学视角分析 [J] · 外语教学与研究, 2010(1).
- 15 袁红梅, 汪少华, 框架理论研究的发展趋势和前景展望 [J] . 西安外国语大学学报, 2017(4):18-23.
- 16 谈鑫, 胡东平, 框架语义学研究 [J] . 南京工程学院学报, 2012(1):30-33.
- 17 Әмірбекова А.Б., Концептілік құрылымдардың поэтикалық мәтіндегі вербалдану ерекшелігі (М.Мақатаев поэзиясы бойынша) // Филология ғылымдарының кандидаты ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған диисертация авторефераты. / А.Б. Әмірбекова // – Алматы, 2006. – 30 б.
- 18 Ислам А. Ұлттық мәдениет контексіндегі дүниенің тілдік суреті (салыстырмалы-салғастырмалы линвомәдени сараптама) // Филология ғылымдарының докторы ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған диссертацияның авторефераты. / А. Ислам // – Алматы, 2004. – 54 б.
- 19 Кенжеғалиев С.А. «Қазақ тіліндегі ділдік лексиконның берілу жолдары: Филология ғылымдарының кандидаты ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған диссертациясы(10.02.02). / Е.А. Бөкетов ат. Қарағанды мемл. ун-ті. / С.А. Кенжеғалиев – Астана, 2009. - 31с.
- 20 Уәли Н., Қазақ сөз мәдениетінің негіздері: фил.ғыл.док. ...дис. – Алматы, 2007. – 328 б.
- 21 Кенжеқанова Қ.К., Саяси дискурстың прагмалингвистикалық және когнитивтік компоненттері (қазақ тіліндегі мерзімді басылымдар материалдары бойынша) // Филология ғылымдарының докторы ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған диисертация. – Алматы, 2015. – 187 б.
- 22 Оразалиева Э.Н., Когнитивтік лингвистика: қалыптасуы мен дамуы. / Э.Н. Оразалиева – Алматы, 2007. – 302 б.

А. Нуржаубек

*Казахский университет международных отношений и мировых языков им. Абылай хана,
Алматы, Казахстан*

Фреймовый подход в современной отечественной и мировой лингвистике

Аннотация. В настоящее время всем известно исследования языка с точки зрения познания. В современной языкознаний ученых-лингвистов интересуют вопросы, о том как в человеческом сознаний воспринимаются, обрабатываются, сохраняются и воспроизводятся информации о мире.

Поэтому необходимо и актуально исследовать фрейм как форма организации информации о мире в человеческом сознаний. Термин «фрейм» в качестве межпредметного понятия уже существует более полувека и в настоящее время широко используется в информатике, компьютерной технике, журналистике, в переводческом деле, литературоведении, лингвистике и др.

Фрейм является одним из центральных понятий в когнитивной лингвистике, цель которой - определение когнитивной функции языка. Несмотря на то, что история исследования фрейма уходит далеко и активно используется данный термин в лингвистических исследованиях, необходимо признать, что понятие «фрейм» еще не получило однозначной трактовки, определения, которое охватывало бы и включало в себя все стороны и аспекты изучаемого явления, нет в современной лингвистике и четкой методики изучения фрейма.

Несмотря на это мы попытались систематизировать определения, которые относятся к понятию «фрейм», опираясь на научные труды отечественных и зарубежных ученых.

Ключевые слова: Когнитивная лингвистика, фрейм, теория фрейма, фреймовая семантика, концептуальная система, ментальная структура.

A. Nurzhaubek

*Kazakh Abylai Khan University of International Relations and World Languages,
Almaty, Kazakhstan*

Frame Research in the Modern World and Domestic Linguistics

Abstract. At present, everyone knows the study of language from the point of view of cognition. The scientific works of researchers published in recent years contain important theoretical positions on the question of how our knowledge of the world is perceived, processed and stored, as they are structured in the language in the process of communication.

Therefore, the frame is the most important object of study in linguistics. Frames are mental entities that have a name in the language and reflect a person's cultural and national view of the world.

The term frame has widely been used in the fields of interdisciplinary concepts for half a century and currently plays an important role in solving problematic issues that have not been solved in such areas as computer science, computer engineering, artificial intelligence, journalism, translation, foreign languages teaching, literary criticism and linguistics.

Frames have many properties that make it possible to widely use them both for theoretical and practical purposes.

Although the history of linguistics theory of the frame already began a long time ago, its scientific and logical concept is not systematically considered and scientifically not fully completed. In the meantime, we systematized and generalized definitions of the frame based on scientific works written around the world and in Kazakhstan.

Key words: cognitive linguistics, frames, frame theory, frame semantics, conceptual systems, mental structure

References

- 1 Bateson G. A theory of play and fantasy: A report on theoretical aspects of the project of study of the role of the paradoxes of abstraction in communication// *Psychiatric Research Reports*. (1955 (2). P. 39-51).
- 2 Goffman E. *Frame Analysis: An Essay on the Organization of Experience*// (Northeastern University Press. Boston, 1974. 3-5-10-11. P. 156.
- 3 Minskij M. *Frejmy dlja predstavlenija znanij* Frames for representation of knowledge. (Jenergija, Moscow, 1979). [in Russian]
- 4 Fillmore Ch. An alternative to checklist theories of meaning // *Proceedings of the Berkeley Linguistic Society*. C.Cogen, H.Thopson [eds]. (Berkeley, 1975. P. 123-131).

- 5 Gerd A.S. Logiko-ponjatijnyemodelirovanij termino-sistem [Logiko-ponyatiynyemodelirovaniye of termino-systems] Mezhvuz.sbormik, «Otraslevaja terminologija i ee strukturno-tipologicheskie opisnie» [Interhigher education institution. collection]. (Voronezh, 1988. P. 114-123). [in Russian]
- 6 Turner M. Reading minds: the Study of English in the age cognitive science. (Princeton, New York, 1991. P. 298).
- 7 Baranov A.N., Dobrovol'skij D.O. Konceptual'naja model' znachenija idiomy [Conceptual model of value of an idiom] Sb.nauchnyh trudov, «Kognitivnye aspekty leksiki. Nemeckij jazyk» [Collection. scientific works]. (Tver', 1991, P. 3-13). [in Russian]
- 8 Maslova V.A., Kognitivnaja lingvistika [Cognitive linguistics]. (TetraSistems, Minsk, 2004). [in Russian]
- 9 Babushkin, A. P. Tipy konceptov v leksiko-frazeologicheskoj semantike jazyka [Types of concepts in lexicological and phraseological semantics of language] (Voronezhskij gosuniversitet, Voronezh: 1996. P. 104). [in Russian]
- 10 Sternin I.A., Bykova G.V. «Jazykovoje soznanie» formirovanie i funkcionirovanie [Language consciousness: formation and functioning]. (INION RAN, Moscow, 2000. P. 55-67).
- 11 Dem'jankov V.3. Kratkij slovar' kognitivnyh terminov [Short dictionary of cognitive terms]. (Moscow state university, Moscow, 1996). [in Russian]
- 12 Krasnyh V.V. Jetnopsiholingvistika i lingvokul'turologija [Ethnopsy-cholinguistics and cultural linguistics] kurs lekcij (Gnozis, Moscow, 2002). [in Russian]
- 13 Shenjiaxuan, zhuan yu he zhuan zhi [metonymy and referral]. Dangdai yuyan xue [Contemporary Linguistics], 1 (1999). [in Chinese].
- 14 Deng jing. Fanyi yanjiu de kuangjia yuyi xue shijiao fenxi [Analysis of Translation Studies from the Perspective of Framework Semantics]. Waiyu jiaoxue yu yanjiu [Foreign Language Teaching and Research], 1 (2010). [in Chinese].
- 15 Yuanhongmei, Wangshaohua. Kuangjia lilun yanjiu de fa zhan qushi he qianjing zhanwang [Development Trend and Prospect of Framework Theory Research]. Xi'an waiguoyu daxue xuebao [Journal of Xi'an International Studies University], 4, 18-23 (2017). [in Chinese].
- 16 Tan xin, Hu dongping, Kuangjia yuyi xue yanjiu [Frame Semantics Research]. Nanjing gongcheng xueyuan xuebao [Journal of Nanjing Institute of Technology], 1, 30-33 (2012). [in Chinese].
- 17 Amirbekova A.B. «Konceptilik kыrylymdardyn pojetikalыk matindegi verbaldanu ereksheligi (M.Makataev pojezijasы boiynsha) «Filologija gыlymdarynyn kandidaty gыlymi darezhesin alu yshin daiyndalghan disertacija avtoreferaty. [Peculiarities of verbalization in the poetic text of conceptual structures. PhD thesis]. (Almaty, 2006. P. 30). [in Kazakh]
- 18 Islam A. «Yltyk madeniet konteksindegi dynienin tildik sureti» [Salystyrmaly-salgastyrmaly linvomadeni saraptama]. Filologija gыlymdarynyn doktory gыlymi darezhesin alu yshin dajyndalghan dissertacijasynyn avtoreferaty [Linguistic picture of the world in the context of national culture. doctor PhD thesis]. (Almaty, 2004. P. 54). [in Kazakh]
- 19 Kenzhegaliev S.A., «Qazaq tilindegi dildik leksikonny berilu zholdary: Filologija gыlymdarynyn kandidaty gыlymi darezhesin alu yshin dajyndalghan dissertacijasynyn avtoreferaty [Ways to transfer the lexicon of justice in the Kazakh language. PhD thesis]. (Astana, 2009. P. 31). [in Kazakh]
- 20 Uali N., «Qazaq söz madenietinin negizderi» fil.gyl. PhD .diss. [Fundamentals of the Kazakh word culture. PhD thesis]. (Almaty, 2007. P. 328). [in Kazakh]
- 21 Kenzheqanova Q.K. Sajasi diskurstыn pragmalıngvistikalyk zhәne kognitivtik komponentteri (qazaq tilindegi merzimdi basylymdar materialdary bojnsha) / Filologija gыlymdarynyn doktory gыlymi darezhesin alu yshin dajyndalghan diisertacija [Pragmalinguistic and cognitive components of political discourse. PhD thesis]. (Almaty, 2015. P. 187). [in Kazakh]
- 22 Orazalieva Je.N. Kognitivtik lingvistika qalyptasuy men damuy [Cognitive linguistics: formation and development]. (Almaty, 2007). [in Kazakh]

Сведение об авторах:

Nurzhaubek A. – Қытай және Азия Тынық мұхит аймақтарының тіл және Аударма кафедрасының аға оқытушысы, Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті, Шетел филологиясы мамандығы бойынша 2 курс докторанты, Ғ.Мұратбаев көш. 200, Алматы, Қазақстан.

Nurzhaubek A. – Senior lecturer of the Department of Languages and Translation of the China and APR Region, Kazakh Abylai Khan University of International Relations and World Languages, Muratbaev str. 200, Almaty, Kazakhstan.

ГРНТИ 16. 31. 21

A.K. Ospanova¹, G.D. Turdygylova², A.M. Bakenova³

^{1,2,3}Ye.A. Buketov Karaganda State University, Karaganda, Kazakhstan

(E-mail: ¹glamorous_aida@mail.ru, ²gulnaz_turdygulo@mail.ru, ³mondblumen_10@mail.ru)

Development of Reflexive Abilities of A Foreign Languages Teacher

Annotation. The article examines the ways of developing the reflection of future foreign language teachers in a pedagogical context. The article is devoted to the problem of developing skills of the reflexive thinking of English teachers. The main problem of methods of teaching English language is revealed: development of communicative, pedagogical reflection. A full description of the methods of re-education, of the development of communicative reflection, a tendency to overestimate students' supposed opinion about their communicative qualities and underestimate the expected opinion of the students about their didactic skills and intellectual-volitional qualities. Having analyzed the essence and structure of the concept of reflection, reflex thinking, reflex culture, as well as many works of previous scientists, the authors explain the importance and necessity of developing reflective skills of future teachers. An analysis was carried out to determine the functions of reflex thinking in teaching foreign languages, classifying reflex processes at different levels of development among pupils in secondary schools.

Keywords: Reflection abilities, teaching language, foreign languages teacher, development, reflective culture.

Introduction. Different scientists put forward as criteria for reflection different from the same thing and sometimes essentially differ in judgments on this matter. For example, M.T. Gromkov, calls criteria for reflection: naturalness, integrity, manufacturability. E.E. Smirnova, A.P. Sopikov distinguish the following criteria: the depth of reflection, complexity, truth [3]. However, much more often in the philosophical, psychological literature on the problem of reflection, a level approach to its investigation is discussed. So, V.I. Slobodchikov introduces the idea of a scale of reflection, which has two limits. The first, or lower, limit of reflection is associated with one or another form of absorption of consciousness by some activity process. The second, or upper, limit is the release from all absorption. An approach of justifying the criteria for the development of pedagogical reflection by G.G. Yermakova is interesting. The first criterion for the development of pedagogical reflection, in the author's opinion, is the sufficiency of reflexive knowledge, the indicators of which are problematic and conflictual. This criterion is represented by high, middle and low levels, each of which considers such features as depth, differentiation, complexity. The second criterion for the development of pedagogical reflection is the criterion of the teacher's attitude to pedagogical reflection, reflexive activity, the indicators of which are value and transformability. Characterizing this criterion, the author distinguishes the same levels:

**«Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің Хабаршысы.
Филология сериясы» журналында мақала жариялау ережесі**

1. **Журналдың мақсаты.** Әдебиеттану және тілтану саласындағы ғылыми зерттеу нәтижелерін, филология ғылымының өзекті мәселелерін, тіл және әдебиет саласындағы оқыту әдістемесін, ғылыми конференцияның мағыналы материалдарын, библиографиялық шолу мен сыни тақырыптағы ғылыми құндылығы бар, мұқият тексеруден өткен материалдарды жариялау.

2. **Журналда мақала жариялаушы автор** мақаланың қол қойылған 1 дана қағаз нұсқасын Ғылыми басылымдар бөліміне (редакцияға, мекенжайы: 010008, Қазақстан Республикасы, Астана қаласы, Қ. Сәтпаев көшесі, 2, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Бас ғимарат, 408 кабинет) және **vest_phil@enu.kz** электрондық пошталарына **Word** форматындағы нұсқаларын жіберу қажет. Мақала мәтінінің қағаз нұсқасы мен электронды нұсқалары бірдей болулары қажет.

Мақалалар қазақ, орыс, ағылшын тілдерінде қабылданады.

3. Автордың қолжазбаны редакцияға жіберуі мақаланың Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің хабаршысында басуға келісімін, шетел тіліне аударылып қайта басылуына келісімін білдіреді. Автор мақаланы редакцияға жіберу арқылы автор туралы мәліметтің дұрыстығына, мақала көшірілмегендігіне (плагиаттың жоқтығына) және басқа да заңсыз көшірмелердің жоқтығына кепілдеме береді.

4. **Мақаланың көлемі** 8 беттен кем болмауы және 16 беттен аспауға тиіс.

5. **Мақаланың құрылымы:** (қағаз беті - **A4**, кітап сұлбасында, беттеу жолы бар жағынан – 20 мм. Шрифт: **Times New Roman** - нұсқасында, әріптің көлемі (кегель) - **14**);

6. **XҒТАР** <http://grnti.ru/> - бірінші жолдың сол жақтауында;

Автор(лар)дың аты-жөні – жолдың ортасында, қою кіші әріппен жазылады;

Мекеменің толық атауы, қаласы, мемлекеті (егер авторлар әртүрлі мекемеде жұмыс істейтін болса, онда әр автордың жұмыс орны қасында курсивпен жазылуы керек) – жолдың ортасында;

Автор(лар)дың **E-mail-ы** – жақша ішінде, курсивпен, жолдың ортасында;

Мақала атауы – жолдың ортасында, жартылай қою кіші әріппен жазылады;

Аңдатпа - 100-200 сөз; формуласыз, мақаланың атауын мейлінше қайталамауы қажет; әдебиеттерге сілтемелер болмауы қажет; мақаланың құрылысын (**кіріспесі, мақаланың мақсаты мен міндеттері, қарастырылып отырған сұрақтың зерттеу әдістері, нәтижелері мен талқылаулары, қорытындысы**) сақтай отырып, мақаланың қысқаша мазмұны берілуі қажет.

Түйін сөздер (6-8 сөз немесе сөз тіркесі) - Түйін сөздер мақала мазмұнын ашатын, мейлінше мақала атауы мен аннотациядағы сөздерді қайталамай, мақала мазмұнындағы көп кездесетін сөздерді қолдану қажет. Сонымен қатар, ақпараттық-ізвестіру жүйелерінде мақаланы жеңіл табуға мүмкіндік беретін ғылым салаларының терминдерін қолдану қажет.

Негізгі мәтін мақаланың мақсаты, міндеттері, қарастырылып отырған сұрақтың тарихы, зерттеу әдістері, нәтижелер/талқылау, қорытынды бөлімдерін қамтуы қажет – жола-ралық интервал - 1, азат жол «қызыл жолдан» - 1,25см, беттеу жолағы – еніне сай жасалады. Таблица, суреттер – аталғаннан кейін орналастырылады. Әр таблица, сурет қасында оның аталуы болу қажет. Сурет айқын әрі сканерден өтпеген болуы керек.

Мақаладағы формулалар тек мәтінде оларға сілтеме берілсе ғана нөмірленеді.

Жалпы қолданыста бар аббревиатуралар мен қысқартулардан басқалары міндетті түрде алғаш қолданғанда түсініктеме берілуі қажет.

Қаржылай көмек туралы ақпарат бірінші бетте көрсетіледі.

Әдебиеттер тізімі

Мәтінде әдебиеттерге сілтеме тікжақшаға алынады. Мәтіндегі әдебиеттер тізіміне сілтемелердің нөмірленуі мәтінде қолданылуына қатысты жүргізіледі: мәтінде кездескен әдебиетке алғашқы сілтеме [1, 253 б.] арқылы, екінші сілтеме [2, 182 б.] арқылы т.с.с. жүргізіледі.

Әдебиеттер тізімінде кітаптың жалпы бет көлемі көрсетіледі.

Жарияланбаған еңбектерге сілтемелер жасалмайды. Сонымен қатар, рецензиядан өтпеген басылымдарға да сілтемелер жасалмайды (әдебиеттер тізімін, әдебиеттер тізімінің ағылшынша әзірлеу үлгісін төмендегі мақаланы рәсімдеу үлгісінен қараңыз).

Мақала соңындағы әдебиеттер тізімінен кейін библиографиялық мәліметтер орыс және ағылшын тілінде (егер мақала қазақ тілінде жазылса), қазақ және ағылшын тілінде (егер мақала орыс тілінде жазылса), орыс және қазақ тілінде (егер мақала ағылшын тілінде жазылған болса) беріледі.

Авторлар туралы мәлімет: автордың аты-жөні, ғылыми атағы, қызметі, жұмыс орны, жұмыс орнының мекен-жайы, телефон, e-mail – қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде толтырылады.

7. Қолжазба мұқият тексерілген болуы қажет. Техникалық талаптарға сай келмеген қолжазбалар қайта өңдеуге қайтарылады. Қолжазбаның кейін қайтарылуы, оның журналда басылуына жіберілуін білдірмейді. Редакцияға түскен мақала жабық (анонимді) тексеруге жіберіледі. Барлық рецензиялар авторларға жіберіледі. Автор (рецензент мақаланы түзетуге ұсыныс берген жағдайда) үш күн аралығында қайта қарап, қолжазбаның түзетілген нұсқасын редакцияға қайта жіберуі керек. Рецензент **жарамсыз** деп таныған мақала қайтара қарастырылмайды. Мақаланың түзетілген нұсқасы мен автордың рецензентке жауабы редакцияға жіберіледі.

8. Төлемақы. Басылымға рұқсат етілген мақала авторларына төлем жасау туралы ескертіледі. Төлем көлемі 2018 жылға ЕҰУ қызметкерлері үшін 4500 тенге және басқа ұйым қызметкерлеріне 5500 тенге болып белгіленді.

Реквизиттер:

РГП ПХВ «Евразийский национальный
Университет имени Л.Н. Гумилева МОН РК
Столичный филиал АО «Цеснабанка»
КБЕ 16
БИН 010140003594
БИК TSES KZ KA
Счет в кодировке IBAN –
KZ 91998 BTV 0000003104

«Басылым үшін» (жіберушінің аты-жөні)

Provision on articles submitted to the journal “Bulletin of L.N. Gumilyov Eurasian National University. Philology Series”

1. Publication of carefully selected original scientific works in the fields of literary studies, linguistics, reflecting the actual problems of philology, teaching language methods and literature, the most significant materials of scientific conferences, bibliographic summaries and reviews.

2. An author who wishes to publish an article in a journal must submit the article in hard copy (printed version) in one copy, signed by the author to the scientific publication office (at the address: 010008, Republic of Kazakhstan, Astana, Satpayev St., 2. L.N. Gumilyov Eurasian National University, Main Building, room 408) and by e-mail **vest_phil@enu.kz** in Word format. At the same time, the correspondence between Word-version and the hard copy must be strictly maintained.

Language of publications: Kazakh, Russian, English.

3. Submission of articles to the scientific publication office means the authors' consent to the right of the Publisher, L.N. Gumilyov Eurasian National University, to publish articles in the journal and the re-publication of it in any foreign language. Submitting the text of the work for publication in the journal, the author guarantees the correctness of all information about himself, the lack of plagiarism and other forms of improper borrowing in the article, the proper formulation of all borrowings of text, tables, diagrams, illustrations.

4. **The volume of the article** should not exceed 18 pages (from 6 pages).

5. **Structure of the article** (page – A4 format, portrait orientation, page margins on all sides - 20 mm. Font: type - Times New Roman, font size - 14)

GRNTI <http://grnti.ru/> - first line, left

Initials and Surname of the author (s) - center alignment, italics

Full name of the organization, city, country (if the authors work in different organizations, you need to put the same icon next to the name of the author and the corresponding organization) - center alignment, italics

Author's e-mail (s)- in brackets, italics

Article title - center alignment, bold

Abstract (100-200 words, it should not contain a formula, the article title should not repeat in the content, it should not contain bibliographic references, it should reflect the summary of the article, preserving the structure of the article - introduction, problem statement, goals, history, research methods, results /discussion, conclusion).

Key words (6-8 words/word combination. Keywords should reflect the main content of the article, use terms from the article, as well as terms that define the subject area and include other important concepts that make it easier and more convenient to find the article using the information retrieval system).

The main text of the article should contain an introduction, problem statement, goals, history, research methods, results / discussion, conclusion - line spacing - 1, indent of the «red line» -1.25 cm, alignment in width.

Tables, figures should be placed after the mention. Each illustration should be followed by an inscription. Figures should be clear, clean, not scanned.

In the article, only those formulas are numbered, to which the text has references.

All abbreviations, with the exception of those known to be generally known, must be deciphered when first used in the text.

Information on the financial support of the article is indicated on the first page in the form of a footnote.

References

In the text references are indicated in square brackets. References should be numbered strictly in the order of the mention in the text. The first reference in the text to the literature should have the number [1], the second - [2], etc. The reference to the book in the main text of the article should be accompanied by an indication of the pages used (for example, [1, 45 p.]). References to unpublished works are not allowed. Unreasonable references to unreviewed publications (examples of the description of the list of literature, descriptions of the list of literature in English, see below in the sample of article design).

At the end of the article, after the list of references, it is necessary to indicate bibliographic data in Russian and English (if the article is in Kazakh), in Kazakh and English (if the article is in Russian) and in Russian and Kazakh languages (if the article is English language).

Information about authors: surname, name, patronymic, scientific degree, position, place of work, full work address, telephone, e-mail - in Kazakh, Russian and English.

6. The article must be carefully verified. Articles that do not meet technical requirements will be returned for revision. Returning for revision does not mean that the article has been accepted for publication.

7. Work with electronic proofreading. Articles received by the Department of Scientific Publications (editorial office) are sent to anonymous review. All reviews of the article are sent to the author. The authors must send the proof of the article within three days. Articles that receive a negative review for a second review are not accepted. Corrected versions of articles and the author's response to the reviewer are sent to the editorial office. Articles that have positive reviews are submitted to the editorial boards of the journal for discussion and approval for publication. Periodicity of the journal: 4 times a year.

8. Payment. Authors who have received a positive conclusion for publication should make payment on the following requisites (for ENU employees - 4,500 tenge, for outside organizations - 5,500 tenge):

Requisites:

РГП ПХВ «Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева МОН РК
Столичный филиал АО «Цеснабанка»
КБЕ 16
БИН 010140003594
БИК TSES KZ KA
Счет в кодировке IBAN –
KZ 91998 BTV 0000003104

«for publication of the full name»

Положение о рукописях, представляемых в журнал «Вестник Евразийского национального университета имени Л.Н.Гумилева. Серия Филология»

1. **Цель журнала.** Публикация тщательно отобранных оригинальных научных работ в области литературоведения и языкознания, отражающие актуальные проблемы филологических наук, методы преподавания языка и литературы, а также наиболее значительные материалы научных конференций, библиографические обзоры и рецензии.

2. **Автору, желающему опубликовать статью в журнале** необходимо представить рукопись в твердой копии (распечатанном варианте) в одном экземпляре, подписанном автором в Отдел научных изданий (по адресу: 010008, Казахстан, г. Астана, ул. Сатпаева, 2, Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, Учебно-административный корпус, каб. 408) и по e-mail **vest_phil@enu.kz**. При этом должно быть строго выдержано соответствие между **Word**-файлом и твердой копией.

Язык публикаций: Казахский, русский, английский.

3. Отправление статей в редакцию означает согласие авторов на право Издателя, Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева, издания статей в журнале и переиздания их на любом иностранном языке. Представляя текст работы для публикации в журнале, автор гарантирует правильность всех сведений о себе, отсутствие плагиата и других форм неправомерного заимствования в рукописи, надлежащее оформление всех заимствований текста, таблиц, схем, иллюстраций.

4. **Объем статьи** не должен превышать 16 страниц (от 8 страниц).

5. **Схема построения статьи** (страница – А4, книжная ориентация, поля со всех сторон – 20 мм. Шрифт: тип – Times New Roman, размер (кегель) - 14):

ГРНТИ <http://grnti.ru/> - первая строка, слева

Инициалы и Фамилию автора(ов)- выравнивание по центру, курсив

Полное наименование организации, город, страна (если авторы работают в разных организациях, необходимо поставить одинаковый значок около фамилии автора и соответствующей организации)

E-mail автора(ов) – в скобках курсив

Название статьи – выравнивание по центру полужирным шрифтом

Аннотация (100-200 слов; не должна содержать формулы, по содержанию повторять название статьи; не должна содержать библиографические ссылки; должна отражать краткое содержание статьи, сохраняя структуру статьи – введение, постановка задачи, цели, история, методы исследования, результаты/обсуждение, заключение/выводы).

Ключевые слова (6-8 слов/словосочетаний).

Ключевые слова должны отражать основное содержание статьи, использовать термины из текста статьи, а также термины, определяющие предметную область и включающие другие важные понятия, позволяющие облегчить и расширить возможности нахождения статьи средствами информационно-поисковой системы).

Основной текст статьи должен содержать введение, постановку задачи, цели, историю, методы исследования, результаты/обсуждение, заключение/выводы – межстрочный интервал – 1, отступ «красной строки» -1,25 см, выравнивание по ширине.

Таблицы, рисунки необходимо располагать после упоминания. С каждой иллюстрацией должна следовать надпись. Рисунки должны быть четкими, чистыми, несканированными. В статье нумеруются лишь те формулы, на которые по тексту есть ссылки.

Все аббревиатуры и сокращения, за исключением заведомо общеизвестных, должны быть расшифрованы при первом употреблении в тексте.

Сведения о финансовой поддержке работы указываются на первой странице в виде сноски.

Список литературы

В тексте ссылки обозначаются в квадратных скобках. Ссылки должны быть пронумерованы строго по порядку упоминания в тексте. Первая ссылка в тексте на литературу должна иметь номер [1, 153 с.], вторая - [2, 185 с.] и т.д. Ссылка на книгу в основном тексте статьи должна сопровождаться указанием использованных страниц (например, [1, 45 с.]). Ссылки на неопубликованные работы не допускаются. Нежелательны ссылки на нецензурируемые издания (примеры описания списка литературы, описания списка литературы на английском языке см. ниже в образце оформления статьи).

В конце статьи, после списка литературы, необходимо указать библиографические данные на русском и английском языках (если статья оформлена на казахском языке), на казахском и английском языках (если статья оформлена на русском языке) и на русском и казахском языках (если статья оформлена на английском языке).

Сведения об авторах: фамилия, имя, отчество, научная степень, должность, место работы, полный служебный адрес, телефон, e-mail – на казахском, русском и английском языках.

6. Рукопись должна быть тщательно выверена. Рукописи, не соответствующие техническим требованиям, будут возвращены на доработку. Возвращение на доработку не означает, что рукопись принята к опубликованию.

7. Работа с электронной корректурой. Статьи, поступившие в Отдел научных изданий (редакция), отправляются на анонимное рецензирование. Все рецензии по статье отправляются автору. Авторам в течение трех дней необходимо отправить корректуру статьи. Статьи, получившие отрицательную рецензию к повторному рассмотрению не принимаются. Исправленные варианты статей и ответ автора рецензенту присылаются в редакцию. Статьи, имеющие положительные рецензии, представляются редколлегии журнала для обсуждения и утверждения для публикации.

Периодичность журнала: 4 раза в год.

8. Оплата. Авторам, получившим положительное заключение к опубликованию необходимо произвести оплату по следующим реквизитам (для сотрудников ЕНУ – 4500 тенге, для сторонних организаций – 5500 тенге):

Реквизиты:

РГП ПХВ «Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева МОН РК
Столичный филиал АО «Цеснабанка»
КБЕ 16
БИН 010140003594
БИК TSES KZ KA
Счет в кодировке IBAN –
KZ 91998 ВТВ 0000003104
«за публикацию ФИО»

Рәсімдеу үлгісі / Образец оформления статьи / Template

XFTAP 17.09.91; 17.07.31

А.Ж. Шәріп

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан
(E-mail: amantay_sh@hotmail.com)

Хүсейін Жавид және XX ғасыр басындағы қазақ поэзиясы: рухани ізденістер мен көркемдік ерекшеліктер

Андатпа. XX ғасыр басында түркі халықтарының рухани өміріне белсене атсалысқан алдыңғы қатарлы қаламгерлер шоғыры кейінгі ұрпаққа бай әдеби мұра қалдырды. Солардың бірі – «Шығыстың Шекспирі» атанған эзербайжан ақыны, драматургы Хүсейін Жавид. Өкінішке қарай, оның шығармалары қазақ оқырманына бейтаныс болып келеді. Мұның негізгі себебі – өзара аударма тәжірибесінің жүйелі түрде жолға қойылмағандығы және қазақ-эзербайжан әдеби байланыстарын ғылыми тұрғыдан зерттеудің осы уақытқа дейін жеткілікті дәрежеде қолға алынбағандығы. Сондықтан бұл бағытта әдебиеттанушылардың алдында тың мақсаттар пен міндеттер тұр. Негізінен Низами Гәнжәуи, Абай Құнанбаев, Мырза-Фәтәли Ахундзадә секілді классиктері шығармаларынан ғана азды-көпті хабардар екі халықтың арғы-бергі әдебиетіндегі құбылыстарды ең алдымен салыстырмалы-тарихи әдіс тұрғысынан таразылау қажет. Бұл мақалада Хүсейін Жавидтің өлеңдеріндегі романтизм оның өзімен замандас қазақ ақындарының (М.Жұмабаев, М.Дулатов, С.Торайғыров, Б.Күлеев) поэзиясындағы ұқсас сарындармен ұштастыра қарастырылып, екі ел әдебиеті дамуының сол кезеңіндегі идеялық-көркемдік ізденістер көп ретте ортақ мәдени-рухани арнадан бастау алғандығы нақты мысалдармен дәлелденеді.

Түйін сөздер: ұлттық поэзия, әдеби байланыстар, романтизм, Батыс-Шығыс, адамгершілік мұраттар, түрікшілдік сарындары.

Мақала мәтінінде төмендегі бөлімдер қамтылуы қажет:

- кіріспесі,
- мақаланың мақсаты мен міндеті,
- қарастырылып отырған сұрақтың зерттеу әдістері,
- нәтижелер мен талқылаулары,
- қорытынды, шешімі.

Әдебиет тізімі

- 1 Жұмабаев М. Шығармалары: Өлеңдер, поэмалар. / М. Жұмабаев – Алматы: Жазушы, 1989. – 448 б.
- 2 Күлеев Б. Айтшы, ақ қайың. / Б. Күлеев – Алматы: Жазушы, 1969. – 324 б.
- 3 Мамедова С. Г. Джавид и романтическая свобода // Актуальные вопросы теории и практики филологических исследований. Матер. межд. науч.-прак. конф., 25-26 марта 2011 г. / С.Г. Мамедова // – Пенза-Москва-Решт: Научно-издательский центр «Социосфера», 2011. – С. 348-352.
- 4 Джафаров М. Гусейн Джавид. / М. Джафаров – Баку: Элм, 1982. – 194 с.
- 5 Торайғыров С. Екі томдық шығармалар жинағы. – Т.І. / С. Торайғыров – Алматы: Ғылым, 1993. – 280 б.
- 6 Mərdanova S.M. Hüseyn Cavidin «Azər» poemasında lirik ricətlər // Bakı universitetinin xəbərləri. Humanitar elmlər seriyası. / S.M. Mərdanova // – 2010. №3. – P. 49.
- 7 Мұқанов С. XX ғасырдағы қазақ әдебиеті. 1-бөлім (Ұлтшылдық, байшылдық дәуірі) // Классикалық зерттеулер: Көп томдық. Т. 7. / С. Мұқанов // – Алматы: Әдебиет әлемі, 2012. – 420 б.
- 8 Akimova E. Hüseyn Cavid lirikasında dekadans // 525-ci qəzet. - 2013. -13 aprel. № 64. - P. 24.
- 9 Дулатұлы М. Бес томдық шығармалар жинағы. Т.І. / М. Дулатов – Алматы: Мектеп, 2002. – 368 б.
- 10 Пашазаде И. Поэтические особенности русских переводов произведений Гусейн Джавида.

/ И. Пашазаде – Баку: Огуз Ели, 2013.- с. 192.

А.Ж. Шарип

Евразийский национальный университет им. Л.Н.Гумилева, Астана, Казахстан

Гусейн Джавид и казахская поэзия начала XX века: духовные искания и художественные особенности

Аннотация. Великолепная плеяда деятелей пера, принимавших активное участие в духовной жизни тюркских народов начала XX века, оставила будущим поколениям богатое литературное наследие. Одним из них является азербайджанский поэт и драматург Гусейн Джавид, прославившийся как «Восточный Шекспир». К сожалению, его произведения до сих пор неведомы казахскому читателю. Главная причина этого заключается в отсутствии постоянного взаимного сотрудничества в сфере художественного перевода и недостатке по сей день научных исследований о казахско-азербайджанских литературных связях. Поэтому в этом направлении перед литературоведами ставятся новые цели и задачи. Художественные явления, имевшие место в разные периоды развития литературы обоих народов, которые главным образом более или менее знакомы с произведениями классиков Низами Гянджеви, Абая Кунанбаева, Мирза-Фатали Ахундзаде, в первую очередь следует рассматривать с точки зрения сравнительно-исторического метода. В этой статье романтизм в стихах Гусейна Джавида анализируется в сочетании со схожими мотивами в поэзии его современников – казахских поэтов М.Жумабаева, М.Дулатова, С.Торайгырова, Б.Кулеева и на конкретных примерах раскрываются во многом превалирующие общие культурно-духовные источники в их идейно-художественных исканиях.

Ключевые слова: национальная поэзия, литературные связи, романтизм, Запад-Восток, гуманистические идеалы, тюркские мотивы.

A.Zh. Sharip

L.N. Gumilev Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

Hussain Jawid and Kazakh poetry of early 20th century: spiritual quest and artistic features

Abstract. At the beginning of the twentieth century a number of leading writers, actively participating in the spiritual life of the Turkic peoples, left rich literary heritage in subsequent generations. One of them is Hussain Jawid, the Azerbaijan poet and playwright, the “East Shakespeare”. Unfortunately, his works are unfamiliar to the Kazakh reader. The main reason for this is the systematic mismatch of interpreting practices and the lack of scientific research on the Kazakh-Azerbaijan literary relations. That’s why literary critics have a lot of new goals and objectives. The phenomena in the literature of the two peoples, mainly known only by classics such as Nizami Ganzhauī, Abai Kunanbayev, Myrza-Fatali Akhundzade, should be firstly compared to the comparative-historical method. In this article, romanticism in the poems of Hussain Jawid, in conjunction with contemporary Kazakh poets (M. Zhumabayev, M. Dulatov, S.Toraigyrov, B.Kuleev), is ideologically-artistic in that period of the development of the literature of both countries, from the canal is proved by concrete examples.

Keywords: national poetry, literary relations, romanticism, West-East, moral ideals, Turkic motifs.

References

1 Zhumabaev M. Shygarmalary: Olender, poehmalar, kara sozder [Works: poems, poetries, proses] (Zhazushy, Almaty, 1989. 448 p.). [in Kazakh]

- 2 Kuleev B. Ajtshy, ak kajyn [Say, white birch] (Zhazushy, Almaty, 1969. 324 p.). [in Kazakh]
- 3 Mamedova S. G.Zhavid i romanticheskaya svoboda [Jawid and romantic freedom]. Aktual'nye voprosy teorii i praktiki filologicheskikh issledovaniy. Mater. mezhdunar. nauch.-prak. konf., 25-26 marta 2011 g. [International scientific and practical conference on topical issues of theory and practice of philological research]. Penza – Moskow – Resht, 2011. – pp.348-352. [in Russian]
- 4 Dzhafarov M. Gusejn Dzhavid [Hussain Jawid] (Elm, Baku, 1982. 194 p.). [in Russian]
- 5 Torajgyrov S. Eki tomdyk shygarmalar zhinagy. T.1 [The collection of works in two volumes. T.1.] (Gylm, Almaty, 1993. 280 p.). [in Kazakh]
- 6 Mardanova S. Khusejn Dzhavidyn «Azer» poehmasynda lirik ridzhatlar [Lyric motives in the poem «Azer» Hussain Jawid], Baky universitesinin khabarlary. Khumanitar ehlmlar seriyasy [Bulletin of Baku University. Series of Humanities], 3, - p. 43-49 (2010). [in Azerbaijan]
- 7 Mukanov S. XX gasyrdagy kazakh adebieti.1-bolim (Ultshyldyk, bajshyldyk dauiri) [Kazakh literature in the beginning of the 20th century. Part 1 (Nationalism, Bourgeoisie)], Klassikalyk zertteuler: Kop tomdyk. - T.7 [Classic research: multi-volume] (Adabiet alemi, Almaty, 2002).
- 8 Akimova E. Khusejn Dzhavid lirikasynda dekadans [Decadence in the lyrics of Hussain Jawid]. 525-dzhi gazet. - 2013. - 13 aprel. №64. S.24.
- 9 Dulatuly M. Bes tomdyk shygarmalar zhinagy. - T.1. [The collection of works in five volumes. Volume 1]. (Mektep, Almaty, 2002). [in Kazakh]
- 10 Pashazade I. Poeticheskie osobennosti russkikh perevodov proizvedenij Gusejn Dzhavida [Poetic features of Russian translations of Hussain Jawid's works] (Oguz Eli, Baku, 2011) [in Russian]

Автор туралы мәлімет:

Амантай Шәріп - филология ғылымдарының докторы, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің профессоры. Астана, Қазақстан.

Amantai Sharip - Doctor of Philology, professor L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan.

Редактор: Дихан Қамзабекұлы
Шығарушы редактор: І.Р. Құрманғалиев
Дизайн: Ілияс Рысбекұлы

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің
ХАБАРШЫСЫ. Филология сериясы.
-2018. - 2 (123). - Астана: ЕҰУ. 197-б.
Шартты б.т. - 23.0 Таралымы - 35 дана

Мәтін мазмұнына типография жауап бермейді.

Редакция мекенжайы: 010008, Қазақстан Республикасы,
Астана қ., Қ.Сәтпаев көшесі, 2.
Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті
Тел.: (87172) 709-500 (ішкі 31-413)

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің
баспасында басылды